

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію САМСОНОВА Олега Васильовича

на тему: «Криміналізація професійного спорту: кримінологічна характеристика та проблеми запобігання», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку професійного спорту, що із соціокультурного явища перетворився на вагомий сегмент світової економіки, акумулює значні фінансові ресурси та привертає увагу широкого кола суб'єктів. Комерціалізація спортивної діяльності, глобалізація спортивних змагань і стрімкий розвиток букмекерського бізнесу сприяли виникненню нових криміногенних ризиків, серед яких договірні матчі, корупція, незаконний вплив на результати спортивних змагань, застосування допінгу, фінансові махінації, відмивання коштів через спортивні клуби, торгівля молодими спортсменами та інші прояви злочинності.

Такі явища негативно впливають не лише на чесність спортивних змагань, а й підривають довіру суспільства до інституту спорту, дискредитують принципи справедливості та добросовісної конкуренції.

Водночас, в Україні процеси реформування сфери фізичної культури і спорту, інтеграція до європейського правового простору, необхідність імплементації міжнародних стандартів у сфері протидії корупції та маніпулюванню спортивними змаганнями актуалізують потребу у комплексному кримінологічному дослідженні причин, умов, форм прояву та закономірностей криміналізації професійного спорту. Особливого значення набуває розроблення ефективної системи запобігання відповідним кримінальним правопорушенням, що має поєднувати кримінально-правові, кримінологічні, організаційні та міжнародно-правові механізми.

Незважаючи на наявність окремих наукових праць, проблема криміналізації професійного спорту досі не отримала комплексного висвітлення в українській

кримінологічній науці, що зумовлює необхідність формування сучасної теоретичної концепції та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики у сфері запобігання злочинності у професійному спорті. Отже, дослідження цієї проблематики є своєчасним, науково обґрунтованим і має важливе теоретичне та практичне значення для розвитку кримінології, удосконалення законодавства і забезпечення доброчесності професійного спорту.

Актуальність теми дослідження підтверджується її зв'язком з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021, Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, передбачених Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженою постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 № 12-21, у межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Кримінальні процесуальні та кримінологічні механізми забезпечення соціально-політичної стабільності в умовах воєнних та поствоєнних трансформацій», на виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність у період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» на 2026–2030 роки.

Тему роботи затверджено на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» від 09.11.2022 (протокол № 2).

Ступінь наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, рівня виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до поставленої мети, якою є комплексне кримінологічне

дослідження феномену криміналізації професійного спорту, факторів, що її зумовлюють, розробка цілісної системи заходів щодо її запобігання, та сформульованих автором наукових завдань.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, зумовлена належно визначеними метою і завданнями дослідження, а також обранням достатньої сукупності методів пізнання обраного об'єкта дослідження.

Робота відзначається чіткою логікою побудови, внутрішньою узгодженістю структури та послідовною реалізацією визначених завдань. Поставлені завдання спрямовані на поетапне комплексне теоретико-правове осмислення проблеми криміналізації професійного спорту і формулювання шляхів її запобігання.

Дисертаційне дослідження базується на теоретичних висновках і положеннях, обґрунтованих сучасними розробками в галузі кримінології, кримінального права, інших галузей права, психології, соціології, філософії. Автором використано достатню кількість літературних джерел, нормативно-правових актів та масивів статистичної інформації.

Обґрунтованість сформульованих положень досягається завдяки комплексному застосуванню загальнонаукових і спеціальних методів пізнання.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнонауковий діалектичний метод, який використано для аналізу сутності загальносоціальних процесів, що зумовлюють і супроводжують криміналізацію професійного спорту. За допомогою методів теоретичного аналізу й синтезу (індукція, дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, класифікація) проаналізовано наукові погляди на проблему криміналізації професійного спорту, досліджено законодавство, що регулює питання її запобігання, визначено та проаналізовано основні сегменти злочинності у сфері професійного спорту. Формально-логічний метод застосовано для тлумачення та розмежування основних понять і категорій досліджуваного явища, системно-структурний – для визначення основних детермінант і закономірностей криміналізації професійного спорту. Логіко-

юридичний та порівняльно-правовий методи дозволили здійснити аналіз нормативно-правових актів України та міжнародно-правових актів. Статистичний метод використано при оцінці показників офіційної відомчої статистики правоохоронних органів України.

Наукова новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень полягає в тому, що представлена до захисту робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінологічних аспектів криміналізації професійного спорту.

Автором вперше розроблено кримінологічну характеристику криміналізації сфери професійного спорту як деструктивного соціального процесу, що виявляється у поширенні кримінальних практик та відтворенні різноаспектних злочинних проявів, серед яких найбільшу суспільну небезпеку становлять незаконний обіг допінгових речовин, агресивні та насильницькі прояви з боку спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу і спортивних уболівальників (фанатів), а також корупція у сфері професійного спорту.

Вперше проаналізовано детермінаційний комплекс криміналізації сфери професійного спорту крізь призму взаємодії чинників соціально-економічного, організаційно-управлінського, соціально-психологічного та правового характеру, формування яких обумовлене суперечностями між комерціалізацією сучасного спорту, високою конкуренцією у професійному спортивному середовищі, економічними інтересами суб'єктів спортивної індустрії та недостатньою ефективністю механізмів державного, громадського й міжнародного контролю.

Запропоновано цілісну систему заходів спеціально-кримінологічного запобігання деструктивним кримінально-караним практикам у сфері професійного спорту, зокрема протиправному обігу допінгових речовин, насильницьким проявам з боку спортсменів і уболівальників (фанатів), а також

корупційним правопорушенням у сфері професійного спорту; визначено основні напрями підвищення ефективності такої запобіжної діяльності.

Автором удосконалено наукові розробки щодо змісту понять «професійний спорт» та «криміналізація», запропоновано підхід до розмежування категорій «злочинність у сфері професійного спорту» та «злочинність професійних спортсменів».

При цьому особливої уваги заслуговує позиція автора щодо розуміння професійного спорту не як окремого виду підприємницької діяльності, спрямованого на отримання прибутку (як традиційно визначають професійний спорт законодавець і більшість дослідників), а як виду діяльності, яка являє собою професію особи і приносить їй дохід. Автор цілком слушно зазначає, що саме таке розуміння відповідає меті та завданням дослідження проблеми криміналізації професійного спорту, адже процеси криміналізації притаманні не лише комерційній сфері спорту (за визначенням законодавства – професійному спорту), а й у не меншій мірі спорту олімпійському, неолімпійському, національному, спорту інвалідів.

У дисертації удосконалено розробку системи заходів соціально-економічного, організаційного-управлінського та правового характеру, спрямованих на нейтралізацію комплексу факторів, що призводять до криміналізації сфери професійного спорту. Подальшого розвитку набули наукові розробки щодо системи міжнародно-правових стандартів запобігання криміналізації професійного спорту та стану їх імплементації у національне законодавство.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що висновки та пропозиції автора можуть бути використані: у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства щодо запобігання криміналізації професійного спорту; у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності запобіжної діяльності правоохоронних органів; у науковій роботі – для подальших наукових розробок проблем криміналізації професійного спорту;

у навчальному процесі – при викладанні навчальних кримінологічних дисциплін та спеціальних курсів, при підготовці підручників, навчальних посібників, науково-дослідній і навчальній роботі студентів та курсантів.

Практичне значення дослідження підтверджується актами впровадження його результатів у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та опублікованих працях. Основні результати дослідження, наукові положення, висновки та рекомендації викладено у 13 наукових публікаціях, з яких 6 – статті, опубліковані у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, та 7 – тези доповідей, оприлюднених у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація складається з анотації (українською та англійською мовами), списку публікацій здобувача за темою дисертації, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (всього 250 найменувань) та восьми додатків. Структура дисертації відповідає встановленим вимогам, має логічний та послідовний характер і сприяє розкриттю мети дослідження і поставлених в її межах наукових завдань.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів для правотворчої, правозастосовної діяльності, навчального процесу та наукової роботи, а також подано відомості щодо апробації отриманих результатів.

У першому розділі роботи проаналізовано стан науково розробленості проблеми криміналізації професійного спорту. Констатовано, що у вітчизняній кримінологічній науці відсутні комплексні дослідження проблематики криміналізації професійного спорту, а наявні роботи об'єктивно не охоплюють більшість актуальних аспектів досліджуваної проблеми.

Під час аналізу професійного спорту як об'єкту правового регулювання автор відходить від законодавчої дефініції професійного спорту і більшості запропонованих у науці визначень, які фактично ототожнюють професійний спорт і підприємницьку діяльність у сфері спорту. Ураховуючи класичну концепцію поділу спорту на любительський (аматорський) і професійний, автором обгрунтовано пропонується розуміння професійного спорту не як окремого виду підприємницької діяльності, спрямованого на отримання прибутку, а як виду діяльності, яка являє собою професію особи і приносить їй дохід.

Спираючись на загальні праці з теорії криміналізації, дисертант визначає криміналізацію професійного спорту як процес проникнення, закріплення та інституціоналізації кримінальних практик у діяльності суб'єктів професійного спорту, що призводить до трансформації його нормативної структури та деформації соціальних функцій. Результатом процесів криміналізації у сфері професійного спорту, на думку автора, є формування позаправового інституту регулювання поведінки учасників, що ґрунтується на неформальних правилах і практиках, які можуть суперечити офіційним правовим нормам, але фактично визначають логіку взаємодії у цій сфері.

Другий розділ роботи присвячено кримінологічній характеристиці та детермінантам криміналізації професійного спорту. Зазначаючи, що наслідком криміналізації спортивного середовища є формування у структурі злочинності окремого сегменту – злочинності у сфері професійного спорту, автор відносить до основних її видів злочинність, пов'язану з незаконним обігом і використанням заборонених допінгових препаратів і методів, агресивну, у тому числі насильницьку, злочинність спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу та спортивних уболівальників (фанатів), а також корупційну злочинність.

Автором цілком слушно зазначається, що категорія «злочинність у сфері професійного спорту» не тотожна категорії «злочинність професійних

спортсменів», оскільки останні вчиняють і кримінальні правопорушення, не пов'язані з їх безпосередньою професійною спортивною діяльністю, у тому числі ті, вчинення яких відбувається з використанням наявної у спортсменів фізичної підготовки, спеціальних вмінь та навичок.

В якості детермінантів криміналізації професійного спорту в роботі окреслено комплекс соціально-економічних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних та правових чинників, у тому числі тотальну комерціалізацію спорту, його підпорядкування інтересам бізнесу і отриманню прибутків будь-якою ціною, уразливість бюджетного фінансування спортивних заходів до різних кримінальних схем і практик, недостатня увага контролюючих і правоохоронних органів до стану злочинності у сфері професійного спорту, а також специфічні соціально-психологічні, у тому числі ціннісні, деформації особистості професійних спортсменів.

Третій розділ роботи присвячено вирішенню проблем загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання криміналізації професійного спорту.

Під час дослідження загальносоціального запобігання криміналізації сфери професійного спорту автором проаналізовано економічні, правові, ідеологічні, організаційні та виховні заходи, спрямовані на подолання причин та умов, що сприяють кримінально-протиправній поведінці спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, спортивних службових осіб, радикально налаштованих спортивних фанатів та інших причетних осіб.

Приділено увагу розробці системи заходів спеціально-кримінологічного запобігання криміналізації сфери професійного спорту у діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, органів прокуратури, запропоновано конкретні шляхи підвищення ефективності запобіжної діяльності.

Констатовано, що ефективною передумовою спеціально-кримінологічного запобігання криміналізації сфери професійного спорту є комплексний підхід, який передбачає взаємодію і системне співробітництво правоохоронних органів з Міністерством молоді та спорту України, НОК України, Спортивним комітетом України, органами державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють управлінську діяльність у сфері професійного спорту, федераціями та спортивними організаціями як в отриманні інформації про факти вчинення кримінальних правопорушень, так і в здійсненні конкретних заходів запобіжного впливу.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Під час ознайомлення з дисертаційним дослідженням та науковими публікаціями автора порушень академічної доброчесності не виявлено.

Попри належний рівень наукового дослідження та відповідність рецензованої праці вимогам, які ставляться до робіт на здобуття ступеня доктора філософії, з огляду на очевидну складність досліджуваної проблематики, варто зупинитися на окремих зауваженнях та дискусійних положеннях, які потребують додаткового уточнення та аргументації під час публічного захисту.

1. В роботі дисертант відзначає, що унаслідок невідображення у статистичній звітності правоохоронних органів даних про кримінальні правопорушення у сфері професійного спорту та осіб, що їх вчинили, не збирається та не аналізується інформація на цьому напрямку, відбувається ігнорування чи втрата оперативної значимої інформації, необхідної для організації оперативно-розшукових та профілактичних заходів. Це є серйозним і справедливим зауваженням, і можна погодитись з тим, що правоохоронні органи, нажаль, в цілому не володіють інформацією про стан злочинності у сфері професійного спорту (як і спорту взагалі).

Водночас, акцентуючи увагу на цій проблемі, доцільно було б обґрунтувати необхідність внесення відповідних змін, наприклад, до форм

Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, Звіту про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями, а також до довідників для заповнення електронних карток про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили. Таки доповнення, на нашу думку, сприяли б і науковим дослідженням цієї проблеми, про що автор згадує у роботі.

2. Аналізуючи особистість професійних спортсменів із протиправною поведінкою, автор припускає, що інтенсивні багаторічні тренування можуть провокувати виникнення таких деструктивних рис, як спортивний фанатизм, гіперамбіційність, егоцентризм, зухвалість і жорстокість. Як наслідок, дослідник поділяє думку щодо зарахування представників професійного спорту до категорії осіб, найбільш адаптованих до вчинення суспільно небезпечних діянь з огляду на їхню фізичну та психологічну підготовку.

Оскільки спорт відіграє ключову оздоровчу, виховну, соціально-освітню роль і сприймається як дієвий інструмент гармонійного розвитку особистості та її морально-естетичного становлення, згадане твердження автора викликає сумніви й потребує додаткової аргументації.

3. У роботі зазначається, що виходячи з особливостей професійної спортивної діяльності, характеристик спортсменів-правопорушників та інших осіб, а також поширеності кримінально-караних діянь, у структурі кримінальних правопорушень у сфері професійного спорту є підстави виділити окремі блоки. Докладний аналіз цих складових злочинності у сфері професійного спорту наведено у підрозділах 2.1-2.3 дисертаційної роботи. Слід визнати, що це – цілком обґрунтований підхід.

Разом з тим, відомо, що зараз остаточно сформувалася індустрія кіберспорту як багаторівневий економічний і соціокультурний світовий феномен. Світова екосистема кіберспорту по оцінкам експертів охоплює понад 640–676 мільйонів глядачів. Загалом ринок чітко розділений на два взаємопов'язані рівні: професійний (інституціоналізований, комерційний бізнес)

та аматорський (масовий, комерційно не мотивований). Виникає питання щодо доцільності і необхідності дослідження цього виду професійного спорту, враховуючи масштаби фінансових ресурсів, які вкладаються у цю сферу. Чи варто розглядати особливості криміналізації кіберспорту як специфічного соціального феномену ?

4. У дисертаційній роботі автор, розглядаючи питання обмеження кримінальних правопорушень у сфері професійного спорту, використовує терміни «запобігання», «протидія», «попередження» тощо, не розкриваючи їхнього змісту та не визначаючи власного підходу до їх співвідношення. Водночас у кримінологічній теорії та практиці сформувалося усталене розуміння змісту зазначених категорій. Тому доцільно було б, аби автор висловив власну наукову позицію щодо їх співвідношення та особливостей використання в контексті досліджуваної проблематики, тому що кожний термін передбачає конкретний зміст діяльності відповідних органів.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Самсонова О.В., не знижують її наукової і практичної цінності, свідчать про її дискусійний потенціал та відкривають напрями для подальших наукових пошуків.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Рецензована дисертація Самсонова О.В. на тему «Криміналізація професійного спорту: кримінологічна характеристика та проблеми запобігання», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» є самостійною, цілісною та завершеною науковою працею, містить наукові висновки і рекомендації, що мають вагомe теоретичне і практичне значення для правової науки, навчального процесу і правозастосовної діяльності.

Рецензоване дисертаційне дослідження, його оформлення та зміст відповідають спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету кібербезпеки
та інформаційних технологій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
« ____ » _____ 2026 р.

Олег ДИКИЙ